

KESZEG ANNA

NEONÁRCISZ. ÖNSZERETET VAGY ÖNISMERET?

■ Az önnevelő irodalom, a hétköznapi pszichológia annyira amerikainak, *self-made man*re szabottnak tekintett műfaja az elmúlt két-három évben az erdélyi könyvesboltok polcait is megtöltötte. A Vasile Dem. Zamfirescu professzor által alapított, pszichológiai irodalomra szakosodott Trei kiadó a kilencvenes évek második fele óta létezik, s 2007-ben két – szintén szakirányú – kiadói vállalkozással bővült. Vállaltan, titokban sokan olvasnak/olvasunk e címszó alá tartozó irodalmat. A következő jelenetek pedig nagyon sok hollywoodi produkcióból ismerősek: az első megcsalás tapasztalatát átélt nő a boltban szégyenkezve pakolja tele kosarát a „megcsaltak, hogyan tovább?” jellegű kiadványokkal, a Carolyn Burnham-replikák önszugesztációs hanganyagokkal szedik össze napi önbizalom-adagjukat, a bonyodalom legtöbbször csoportterápiás beszélgetésen indul, sok stand-upos tematizálja az „egy psziché – több pszichológus” problémát, a mitikus sztárpszichológust pedig minden celeb-öngyilkosságnál ismételtelen előrángatják. Az Egyesült Államok sikeres rétegsorozata, a *Mad Men* árnyalt narratívát gyárt arra vonatkozóan, hogyan kezdődött el mindez, milyen rétegre jellemző, és – az amerikai társadalomban legalábbis – miért mindig nők a folyamatos lelki válságban szenvedők, illetve és pontosabban azok, akik ilyen helyzetben szakember segítségét veszik igénybe.

A hétköznapi beszélgetésekben is egyre gyakrabban tűnik fel a még akár tíz évvel korábban is teljesen mellőzött szolgáltatásbiztosító: a pszichológus. Ismeretségi körünk függvényében – egyre többen siránkoznak azon, hogy a közbeszédbe nem kerül be a média pszichológiai hatásainak

**Mennyire nehezíti,
akadályozza az egyén
önismereti stratégiáit az
elmaradó társadalmi
önismeret?**

tematizálása, a rossz közérzet különböző formáinak szociális okairól való beszéd, a kollektív múlt egyéni feldolgozásának, a közösségi, családi egyéni trauma kezelésének szükségessége. Az egyelőre még mindig mostohán kezelt pszichológia (tudjuk ugyanis, lelki betegségek márpedig nincsenek) a kanonikus emancipációs folyamatot megkerülve, oldalazva kezd egyre nagyobb szerepet játszani életünkben. Mert a hatékonyság társadalmában a lelki béke hatékony megvalósításának is helye van.

Elkezdni lassan ez a társadalom is a narcisztikus önimádásnak az Egyesült Államokban a hetvenes,¹ Nyugat-Európában a nyolcvanas években² diagnosztizált útját járni? (Nézzék el nekem, hogy mindkét használt fogalom ezúttal a kritika oldaláról érkezik – a jelenségre való globális reflexió ugyanis a pozitív vonatkozásokat a kritika előrebocsátásával tárgyalja.) Vagy az elmúlt években érzékelhető érdeklődés kudarca újabb tünetként fog eltűnni a magunkat Balkánként, sajátos képződményként leíró diagnózisokban? A közösségi hálózatok terjedése a narcizmus kritikájával társulva a hiperfogyasztói társadalmakban e jelenség újratematizálását s valamelyes visszaszorulását, korrekcióját idézte elő: amennyire belátni lehet, e társadalmak éppen az egyéniségkultúra késői korszakát vannak lezáróban.

Az előző bekezdés zárójeléhez az is hozzátartozik, hogy az individualizmus és pszichológiai érdekeltség Nárcisz-mítoszhoz kapcsolása eleve a kritikus olvasat elsőbbségét jelzi. Teljesen pozitívvá, követendő példává avanzsált Nárcisz-ábrázolásról nincs tudomásom: a jelenség leírására használt fogalom félrevezető. Olyan contextualizációt enged meg, mint ez a korai *Korunkból* kiragadott példa: „A narcizmus az egyéni önös érdekre épített kapitalista gazdálkodásnak pszichológiai együttjárója. Freud itt is biológiai eredetet lát, de a narcizmus kitenyészítő faktora a szocietas. Előreláthatóan kollektív közületekben a narcisztikus kultusz — az önszeretet — pszichológiai előfeltételei megszűnnek, mivel az önös én-re irányított energiák kisugározódnak a kollektív munka altruisztikus lendületébe.”³ A fogalmi dualizmust (realitás/neurózis; narcizmus/altruizmus) azóta a posztstrukturalista megközelítések megfelelően árnyalták, az önmagára vágyó Nárcisz rehabilitációja viszont nem történt meg. Valószínűleg további történetelemekre lenne szükségünk hozzá. Tagadhatatlan az is, hogy a narcizmus jelensége és a kapitalista termelési formák közötti összefüggés megértésének erőfeszítését nem lehet megspórolni. S az, hogy a pszichologizálás önértelmezés kitermelte a maga túlzásait, nem lehet jogosan alkalmazott érv a nálunk is születőben levő intimitáskultúra visszakézből történő elutasításában. Ismételten ott vagyunk a „túl későn – túl korán” jellegű gondolatmenetek dilemmájánál. Elgondolkodtató lehet a narcisztikus társadalom történetietlenségének Lipovetskynél erőteljesen megjelenő hipotézise: az elmúlt években felerősödő nemzeti kultuszigény, a történelem mint olyan előtérbe kerülése mintha abba az irányba mutatna, a hipotézis mégiscsak elvetendő. Érdemes azonban azon is elgondolkodni, hogy ezek a kultuszok vajon nem valamilyen traumafeldolgozó igényt függönyöznek el, elfojtási gyakorlatot szolgálnak ki. Hiszen mind a történeti érzék hiánya, mind a kultikus, árnyalatok nélküli történelembálványozás a biztonsági igény és a fenyegető jövőképre adott reakció. Összefüggésben azzal is, hogy az énré való koncentrálással értékét veszítő politikai szféra önmaga is látványként, az elvárásokhoz igazodó előadásként alakul.⁴ Az ezekre való koncentrálás mellett (de helyett is) az árnyalatokra való odafigyelést ajánlom.

A jelenség – futurológiai horderejétől függetlenül – most mindenképpen érdekes. A pozitív/negatív előjeleknél, a megjelenése feletti vagy viszonylagos elmaradása miatti siránkozásnál érdekesebb kérdés lehet, hogy milyen szerepet játszhat a körülötünk zajló folyamatok megértésében. Miért azonosulnak környezetünkben olyan sokan olyan könnyen az áldozat szerepével, miért tartják elfogadhatónak, hogy teljes életet leéljenek negatív testképpel, eleve vesztesként, kudarcra ítéltként értelmezzék

önmagukat, miért érzik szegénylivalónak vagy éppen különlegességük bizonyítékának a depressziót, miért képtelenek a tekintélyelvűség, az arrogancia feladására? Vagy másik oldaláról nézve a kérdést: miért válik valaki a fentebb jelzett problémák beismerésével megbélyegzetté? Illetve hogy az elfogadás eseteiben hogyan tehetünk különbséget a hiteles és nem hiteles források, munkák között, hogyan igazodjunk el sajátos értelemben vett fogyasztóként a belső egyensúlyunkat garantálni akaró szolgáltatások piacán? Az önnevelés, az alkalmazott pszichológia területe ugyanis a szakmai kompetencia sokféle értelmezését veti fel: a sikerszerzőtől, a praxisban edzetté vált szakembertől a laboratóriumi kísérletekben eredményeket felmutató kutatóig, a klinikai pszichiáterig.

Jelen lapszámot e szociálpszichológiai jelenség terjedése inspirálta: a traumák feldolgozása, a személyiség típusunk, karakterünk megértése, az egyensúlyi állapot megtalálása, az önismeret a sikeres karrierépítéssel kísérletezőkkel és egyáltalán az érvényesülést keresőkkel szemben elvárássá vált. S ezt az utat a kontinentális filozófiai hagyomány, a keleti meditációs tanok nyugati pszichiátriai gyakorlattal való kombinációja és a többi szerint egyaránt be lehet járni. A másik irányvonal pedig a kollektív traumákat, a társadalmi pszichózist, az egészségtelen emlékezetpolitikát érinti: az egyéni traumák társadalmi beágyazottsága a kérdés következő szintjét nyitja meg. Mennyire nehezíti, akadályozza az egyén önismereti stratégiáit az elmaradó társadalmi önismeret? Milyen esélyekkel indul a pszichológus akkor, amikor a szakmával szembeni előítéletek kezelése az első teendője? A lapszám olyan írásokat is közöl, melyek amellet érvelnek, hogy a szépirodalomnak, a fikciónak, a történetmondásnak bevált eszközei vannak az egyéni és társadalmi pszichózisok kezelésére.

Kezdődhet tehát a személyre szabott John Malkovich-menet!

■ JEGYZETEK

1. Christopher Lash: *The Culture of Narcissim*. Warner Books, New York, 1979.
2. Gilles Lipovetsky: *L'ère du vide. Essais sur l'individualisme contemporain*. Gallimard, Paris, 1983.
3. Neufeld Béla: A társadalmi realitás és a neurózisok. *Korunk* 1931. június.
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1931&honap=6&cikk=5506> (2011. 07. 01.)
4. Lásd R. G. Schwartzberg: *L'État spectacle*. Flammarion, Paris, 1977.

